

Оксана Яцків

Благодійницька діяльність жіночих францисканських згромаджень в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст.

У статті основну увагу зосереджено на аспектах добродійної діяльності, яку здійснювали жіночі францисканські згромадження на теренах коронного краю. Висвітлено особливості діяльності францисканок у шпиталях, у притулках, інтернатах, сиротинцях під час епідемій, високої смертності та зубожіння населення.

Ключові слова: згромадження, сироти, притулок, шпиталь, Галичина

Друга половина XIX – початок XX ст. ознаменували собою ряд важливих соціально-економічних та суспільно-політичних змін, що відбулися на теренах Галичини. Економічна скрута, інтенсивна урбанізація, поширення інфекційних захворювань мали згубний наслідок та призвели до складної ситуації в соціальній сфері. У відповідь на соціальні виклики початку XX ст., чернецтво активно провадило благодійницьку діяльність у краї.

У вітчизняній історіографії напрацювання з означеної проблеми практично відсутні. Окремі дослідження діяльності жіночих францисканських згромаджень у своїх працях висвітлили польські науковці М. Ленарт [1], Й. Недза [2], С. Пех [3], А. Стасьовська [4], М. Яворська [5].

У 1892 р. у Львові, з ініціативи засновника Згромадження сестер св. Йосифа (юзефітки) о. З. Гораздовського був відкритий перший на теренах Галичини притулок для одиноких матерів і покинутих дітей – Заклад Дитятка Ісуса [3, s. 10]. Такі благодійні установи були затребуваними на той час, адже у 1873 р. Галицький сейм прийняв ухвалу про закриття притулків для покинутих дітей у містах Львів та Краків [6, s. 7].

Більшість одиноких матерів не мали коштів та житла, тому приходили за допомогою. Черниці опікувалися та доглядали за ними, а також морально підтримували дівчат, які були не готові до раннього материнства. Станом на 1910 р. у закладі перебувала 31 дитина (14 хлопчиків та 17 дівчаток), а у 1911 р. чисельність вихованців зросла до 36 дітей (19 хлопчиків, 17 дівчаток). Кількість дітей постійно змінювалась, адже деяких виключали з притулку, віддавали батькам за місцем проживання, бували й смертельні випадки серед дітей. Протягом 1910–1911 рр. у закладі померло 14 немовлят [7, арк. 79].

Згідно статистичних даних відомо, що у період з 1892 до 1916 рр. сестри юзефітки виховали 2 тис. 871 немовля, а уже станом на 1917 р. кількість дітей, які перебували у притулку зросла до 3 тис. Відомо, що з 2 тис. 871 підопічних – 836 дітей покинуло заклад зі своїми матерями, 802 – віднайшло свої родини, 173 – знайшло нові сім'ї, 114 – віддано до сиротинців, 679 – померло будучи немовлятами, а 145 – залишалось під опікою черниць (станом на 1916 р.) [8, s. 47; 3, s. 10].

У Закладі для сиріт ім. св. Софії Фридеріки у Станіславові черниці Згромадження сестер св. Фелікса з Канталісійо (феліціанки) виховували 24 дівчат-сиріт. У закладі сестри також навчали бідних дітей, які приходили отримати знання [1, s. 354–356]. У сиротинці

сестер феліціанок у Перемишлі, у 1887 р. виховувалось 24 сироти, а у 1893 р. – 33 [1, s. 143–144]. В інтернаті для сиріт та бідних дівчаток у Львові, якими опікувалися сестри феліціанки, у 1914 р. проживало 70 дівчат. Частина дітей перебувала у закладі безоплатно, інша ж за 25–35 корон за особу щомісяця. Заклад фінансувався благодійниками, які старались забезпечити житлом дітей-сиріт, які навчалися у місцевих школах [9, s. 34].

Заклад для сиріт черниць Згромадження Дочок Страждаючої Божої Матері (серафіток) в Освенцимі був відкритий для дівчаток віком від 3 до 18 років. У сиротинець приймали дітей-сиріт та напівсиріт з неблагополучних родин. У 1900 р. у Закладі для сиріт під покровительством св. Йосифа у Стрию мешкало 46 дітей. Окрім цього ще 150 бідних дітей приходило до закладу, якими сестри також опікувалися. У 1902 р. у сиротинці в Галцнові черниці займались вихованням 20 сиріт, у Стрию – 60, у Дрогобичі – 20, в Освенцимі – 18, у Живці – 12 [10, s. 207, 219, 224].

Зі статуту Притулку для дівчат, організованого сестрами феліціанками у Станіславові, відомо, що до закладу приймали бідних дівчат римо-католицького віросповідання, яким виповнилося 7 років. Тут дівчат забезпечували їжею, одягом, проводили з ними виховну роботу, вчили читати та писати польською мовою. Окрім цього, сестри проводили катехизацію [11, k. 1]. В інтернаті для бідних дівчат у Перемишлі в 1897 р. мешкало 16 дівчат, а в 1899 р. їхня кількість зросла до 60. У 1911 р. із збільшенням площі будівлі інтернату чисельність дівчат у закладі також зросла, і становила – 200 осіб [1, s. 190, 196].

У 1886 р. за ініціативи о. З. Гораздовського у м. Тарнув була відкрита Бурса ім. св. Йосифа для бідних учнів, які навчалися у народних школах міста. Дітей у закладі виховували сестри-юзефітки [3, s. 10]. Починаючи з 1912 р. сестри-серафітки займалися веденням кухні Бурси для хлопців у Новому Тарзі. Незважаючи на те, що така діяльність суперечила чернечій харизмі – сестри тільки у 1931 р. змогли передати обов'язки світським особам [12, s. 106].

Піклувалися черниці і про бездомних та жебраків, створюючи для них гідні умови життя. У Домі праці для жебраків у Львові, 110 убогих отримували притулок, скромний зарібок і моральну підтримку сестер-юзефіток [3, s. 10]. Подібний заклад під назвою Дім притулку та праці діяв у Перемишлі. У якому, починаючи з 1889 р., сестри-юзефітки опікувалися жебраками [6, s. 4–5].

Щороку кількість підопічних у краківському Миському домі калік та невиліковно хворих, якими опікувалися сестри-альбертинки, постійно зростала. У 1895 р. у закладі було 56 підопічних, у 1910 р. – 140. У 1916 р. їхня кількість сягнула 220 осіб, а доглядали за ними 8 сестер-альбертинок. У 1901 р., у філії притулку, черниці доглядали за 50 підопічними. У 1905 р. за 30 мешканцями Миського притулку для старців та калік у м. Ярослав. У 1907 р. в Притулку для бідних у Перемишлі, черниці опікувалися 50 бідними дівчатами. У Притулку для старців і калік Пресвятої Трійці у Кельце, у 1917 р. мешкало 40 підопічних, за якими доглядали сестри-альбертинки. У 1918 р. черниці опікувалися 20 бездомними в Миському закладі для старців і калік у Самборі [13, s. 48, 56, 64, 68, 89, 92].

У шпиталі сестри приїздили на запрошення адміністрації закладу, за рекомендацією засновника згромадження або на запрошення місцевого священника. Зокрема, 1 червня 1901 р. був укладений договір між Комітетом шпиталу у Коросно та настоятелькою Згромадження сестер Слугинь Найсвятішого Серця Ісуса (сестри-серцанки) про благодійну працю черниць

у закладі. Окрім догляду за хворими, черниці вели господарські справи шпиталів [2, s. 302]. У Коросно хворими також опікувалися сестри-юзефітки [7, арк. 2]. Кожного року в шпиталі м. Корчин перебувало 12 бідних, якими опікувалися сестри-серцанки [2, s. 300].

Черниці Згромадження сестер св. Йосифа (юзефітки) доглядали за невиліковно хворими у Закладі св. Йосифа, який був відкритий у 1884 р. у Львові. Відомо, що до закладу приймали паралізованих, епілептиків, хворих з нервовими розладами та незрячих. Зазвичай у закладі перебувало близько 100 осіб [6, s. 5]. У 1910 р. їх кількість становила 161 особу, з них: 29 чоловіків і 132 жінки [7, арк. 69].

У документах містяться відомості про діяльність францисканок під час поширення різних епідемій у краї. У 1909 р. у Кракові спалахнула епідемія тифу та дифтерії. Для хворих було облаштовано барак на вулиці Краківській, 47, де за ними доглядали черниці Згромадження сестер Альбертинок Слугинь Убогим [14, s. 26]. Для ізоляції хворих сестри-альбертинки створювали інфекційні шпиталі, де були спеціальні лікувальні ванни та карантинні палати. Біля таких шпиталів розміщували бараки для заразних хворих на скарлатину, віспу та дизентерію [15, k. 368].

У роки Першої світової війни черниці працювали у військових шпиталях та доглядали за пораненими солдатами [4, s. 383; 16, k. 68]. Зокрема, сестри-альбертинки працювали в епідемічних військових шпиталях, де перебувало до 40 солдатів хворих на холеру, віспу, тиф, дифтерію та інші заразні хвороби. У таких шпиталях працювало близько 20 черниць, які окрім догляду за хворими працювали на кухні. Всі черниці, що працювали у шпиталях, мали щеплення, однак незважаючи на це вони також хворіли та помирали [15, k. 369].

У 1914 р. сестри-серцанки опікувалися пораненими солдатами у військових шпиталях Тарнува, Ряшева та Вадовіце, а у 1917 р. в Закопаному. У 1915 р. приміщення притулку для слуг у Кракові слугувало для поранених солдатів, якими опікувалися серцанки. Станом на 1915 р. в інфекційному шпиталі у Вадовіце працювало 36 сестер, а у шпиталі Червоного Хреста у Ряшеві – 7. У 1917 р. у шпиталі Червоного Хреста для інфекційних хворих у Вадовіце працювало 10 сестер, у Ряшеві – 6 монахинь, а у Закопаному – 12 черниць. У 1918 р. кількість сестер у шпиталях зменшилася до 3 у Вадовіце, та 6 у Ряшеві та Закопаному [17, s. 210–211]. У 1917 р. в інфекційному шпиталі м. Львова хворими опікувалося 38 сестер-серцанок, а у 1918 р. – 42 [17, s. 199].

Чотири сестри-альбертинки опікувалися хворими на тиф у шпиталі м. Кракова на Звержинці. У даному шпиталі черниці також готували їжу для близько 20–40 хворих. Окрім цього, монахині разом із швачками шили постільну білизну для шпиталів протягом 1915–1916 рр., і прали речі та постільну білизну для епідемічних шпиталів протягом 1914–1917 рр. [15, k. 371].

У час епідемії дизентерії у Кракові (липень 1917 р.) сестри-альбертинки доглядали за хворими у міських шпиталях і бараках. Зокрема, у військовому шпиталі на вул. Тринітарська, 5 черниці щодня опікувалися 60 хворими [15, k. 370]. У 1917 р. монахині працювали у міських санітарних закладах, які були розраховані на 246 ліжок. Черниці виконували обов'язки доглядальниць, санітарок і кухарок. У закладі перебували хворі на туберкульоз, скарлатину та інші інфекційні захворювання [13, s. 84].

Сестри-альбертинки допомагали убогим та бідним мешканцям м. Кракова та його околиць, які приходили по їжу до фіртки монастиря [14, s. 26]. У період з 1915 до 1917 р.

голодні, бідні престарілі та діти отримували поживний та густий суп, деколи черниці давали їм одяг і взуття. Сестри ділилися з потребуючими своїми харчовими запасами, згодом до добрих справ черниць долучився міський магістрат. У період активних воєнних дій, окрім нужденних, до сестер на поживу також приходили капелани, військова старшина та лікарі. Щодня кількість людей, які отримували їжу у монастирі становила близько 20 осіб. Під час війни сестри-альбертинки старалися щодня забезпечити їжею близько 40–50 ув'язнених осіб [15, к. 370].

У період з 1915 р. до 1917 р. сестри-альбертинки займалися військовими кухнями [15, к. 369]. У 1914 р. в Перемишлі черниці декілька місяців, на прохання цивільної та військової влади, забезпечували діяльність військової кухні для 700 осіб [15, к. 407; 18, s. 101].

До справ милосердя монахинь францисканської гілки чернецтва на теренах Галичини відносять і відкриття їдалень для найбідніших верств населення та бідних студентів. У Львові в 1882 р. сестри-юзефітки відкрили Дешеву народну кухню для незаможного населення краю [6, s. 6]. У закладі харчувались місцеві бідняки, сезонні робітники, бідні діти та студенти. Протягом 1897–1908 рр. сестрами було видано 651 тис. 225 дешевих обідів, з них 11 тис. 200 – безкоштовних. Обід складався з двох страв: супу, гарніру з шматком м'яса і хліба. Щоденно видавали близько 600 обідів (порцій) для бідного населення міста та його околиць. Найбідніші отримували їжу безкоштовно [5, s. 334–335; 6, s. 6].

У Кракові діяла Кухня студентська сестер-феліціанок, основна мета якої полягала у забезпеченні безкоштовною їжею студентів та учнів. Таким чином, сестри старалися сприяти тому, щоб діти зосередились на навчанні, успішно закінчили школу, а не витрачали час та сили на пошук харчів. Безкоштовні обіди видавались молоді щодня з 12 до 15 год., їх отримували місцеві незаможні школярі, які добре навчались і мали хорошу рекомендацію вчителів і дирекції шкіл та місцевих священників [19, к. 7].

У 1910 р. щоденно безоплатні обіди отримувало 135 осіб, це були: бідні учні гімназій, реальних, ремісничих і торгових шкіл, учительських семінарій, студенти університетів і діти з бурс [19, к. 20]. На сторінках газети “Час” за 18 квітня 1923 р. містяться дані з яких довідуємось, що протягом 1873–1885 рр. було видано – 450 тис. обідів, а протягом 1885–1914 р. близько 1 млн 120 тис. безкоштовних обідів для незаможних, але обдарованих студентів та учнів. Однак, уже починаючи з 1914 р., з початком Першої світової війни, кількість студентів і учнів, які отримували безкоштовні обіди зменшилася [20, к. 5].

Дослідження даної проблематики надало можливість ввести до наукового вжитку матеріали з чернечих архівів, які висвітлюють особливості поширення згромаджень та їхньої діяльності у населених пунктах Галичини.

Таким чином, жіноче францисканське чернецтво протягом багатьох років опікувалося соціально вразливими верствами суспільства на теренах Галичини. Проаналізувавши ряд документів, конституцій спільнот, статутів притулків, можна стверджувати, що благодійницька діяльність серед злиденних верств населення була стрижневою у більшості жіночих францисканських згромаджень. Черниці займались вихованням сотень дітей-сиріт у притулках, рятували від смерті тисячі немовлят, забезпечували їжею тисячі злиденних робітників, талановитих учнів, хворих та солдатів, доглядали за сотнями невиліковно хворих.

1. Lenart M. P. CSSF. Leksykon domów (1861–1981). Kraków: nakładem Sióstr Felicjanek: Wydaw. ITKM [Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy], 2003. T. 2. Cz. 4: Prowincja Krakowska Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny Zgromadzenia Sióstr Felicjanek. Muszyna-Stróża. 434 s.
2. Nedza J. M. s. Zgromadzenie Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (1894–1909) // Nasza Przeszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce. Kraków, 1959. T. X. S. 277–316.
3. Piech S. L. ks. Zgromadzenie Sióstr Świętego Józefa w przedkroju dzijowym. 125 lat w służbie ubogim Chrystusowym: symposium, Kraków, 1 maja 2009 r. / red. Przetak M. J.-B.s. Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 2009. S. 8–14.
4. Stasiowska J. Działalność Sióstr Serafitek prowincji przemyskiej w setną rocznicę istnienia zgromadzenia // Premisla Christiana. Premyśl, 2001. T. IX. S. 381–386.
5. Jaworska M. CSSJ. Dzieje Zgromadzenia Sióstr Św. Józefa w latach 1884–1939. Lwów-Kraków: Bł. Jakuba Strzeźmię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., 1999. 535 s.
6. Sto lat w służbie Kościoła pod patronatem świętego Józefa, Lwów 1884 – Tarnów 1984. Tarnów: Zgromadzenie Sióstr św. Józefa, 1984. 11 s.
7. Дело об открытии монастыря Сестер Юзефиток в г. Асижа, г. Калуше и др., 1912–1913 pp. // Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 146. Оп. 38. Спр. 3282. 141 арк.
8. Jaworska M. S. s. CSSJ. Idea założyciela w działalności Sióstr Św. Józefa w latach 1884–1945. 125 lat w służbie ubogim Chrystusowym: symposium, Kraków, 1 maja 2009 r. / red. s. M. J.-B. Przetak. Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 2009. S. 32–93.
9. Nieradka E. J. S. M. Prowincja Lwowsko-Przemyska pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej Zgromadzenia Sióstr Felicjanek w latach 1910–1976. Kraków: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992. 482 s.
10. Stasiowska A. CMBB. Zawierzyła Bożej Opatrzności: bł. Małgorzata Łucja Szewczyk 1828–1905: założycielka Zgromadzenia Córek Matki Bożej Bolesnej – Sióstr Serafitek: życie i dzieła. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, 2013. 383 s.
11. Statut Stowarzyszenia Pań ku założeniu i utrzymaniu Ochronki dziewcząt w Stanisławowie (1867). Stanisławów. Ochrona dziewcząt imienia Arcyksiężnej Zofii // Archiwum Sióstr Albertynek w Krakowie (dalej – ASA). Sygn. C.III.01. 8 k.
12. Jusiel Erminia Anna s. Dzieje Sióstr Serafitek w Nowym Targu // Almanach Nowotarski: rocznik. Nowy Targ: “MK”, 2003. Nr 7. S. 102–112.
13. Być dobrym jak chleb: domy zakonne Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim od 1891 do 2009 roku / zebrał i oprac. K. M. Babraj. Kraków: Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim, 2010. 591 s.
14. Kaczmarzyk M. s. Sto lat Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim (1891–1991). Krotki rys historyczny / red. S. A. Filipowicz. Kraków: Nakładem SS. Albertynek, 1993. 180 s.
15. Brat Albert–Ks. Czesław Lewandowski (mmps niewydany). Materiały o twórcy spuścizny // ASA. Sygn. V/36. 414 k.
16. Notatki Br. Alberta i listy różne. Materiały działalności 5 // ASA. Sygn. II/1. 74 k.
17. Niezgoda C. OFMConv. Wierny ideałom. Życie, działalność i duchowość Józefa Sebastiana Pelczara (1842–1924). Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1988. 343 s.
18. Węgrzyn B. Formacja zakonna przygotowująca do złożenia pierwszej profesji zakonnej Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim. Nowy Sącz: Fundacja, 2003. 151 s.
19. Wiadomości o bezpłatnych obiadach Studentów u Sióstr felicjanek w Krakowie na Smoleńsku od roku 1872 do 1910. Kraków. Kuchnia Studentska // Muzeum i Archiwum Marii Angeli Truszkowskiej błogosławionej założycielki Sióstr Felicjanek w Krakowie (dalej – MAMAT). Sygn. C.XVI.02. 39 k.
20. Wycinki z gazet o Kuchni Studenckiej i S. M. Samueli // MAMAT. Sygn. C.XVI.10. 7 k.